

Przyszłość Unii Europejskiej po Brexicie. Rosyjski punkt widzenia

Valentina Prudskaya, *Uniwersytet Warszawski*

ORCID ID: 0000-0001-6046-4462

Streszczenie

W ostatnich latach trudno jest nie zauważyć wzrastającą liczbę poważnych kryzysów, które przeżywa Unia Europejska. Wyraźnie widać, że stare metody przezwyciężania kryzysów w dzisiejszych realiach już nie działają. Szczególnym momentem przelomowym w istnieniu i funkcjonowaniu UE niewątpliwie można nazwać referendum w czerwcu 2016 roku w sprawie wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE (tzw. Brexit). Celem artykułu jest przedstawienie, analiza oraz porównanie opinii i ocen powstałych w środowisku eksperckim i naukowym w Rosji na temat przyszłości Unii Europejskiej po Brexicie. Także podejmuje się próby znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaką przyszłość dla stosunków rosyjsko-unijnych przewidują rosyjscy badacze i eksperci. W trakcie pisania artykułu zostały wykorzystane następujące metody badawcze: analiza danych zastanych, analiza krytyczna, metoda komparatystyczna oraz analiza dyskursu medialnego.

Słowa kluczowe: Brexit, przyszłość integracji europejskiej, Rosja i Unia Europejska

The future of the European Union after Brexit. Russian point of view

Abstract

In recent years, it is difficult not to notice the growing number of serious crises experienced by the European Union. It is clear that the old methods of overcoming crises in today's reality do not work anymore. The United Kingdom European Union membership referendum in June 2016 (the so-called Brexit) can undoubtedly be called a special turning point in the existence and functioning of the EU. The aim of the article is to present, analyse and compare opinions and assessments created in the expert and academic environment in Russia on the future of the European Union after the referendum in Great Britain. Another goal is to find an answer to the question of what future of relations between the EU and Russia is expected by Russian researchers and experts. In the article the following research methods were used: desk research, critical analysis, comparative method and analysis of media discourse.

Keywords: Brexit, European integration future, Russia and European Union

Na drodze swojego rozwoju Unia Europejska (UE) przeżyła wiele poważnych zmian, zderzyła się z wieloma wyzwaniami o charakterze politycznym, gospodarczym oraz społeczno-kulturowym. Była i jest często postrzegana jako jedno z najskuteczniejszych zrzeszeń o charakterze ponadnarodowym. Na początku XXI wieku doświadczyła wielu sukcesów na drodze pogłębienia i poszerzenia integracji. Coraz więcej państw wyrażało chęć przystąpienia do UE lub co najmniej do jej programów. Z chęcią przyjmowali jej wartości i zasady.

W ostatnich latach trudno jest jednak nie zauważyć wzrastającą liczbę poważnych kryzysów, które UE musi pokonywać, aby utrzymać istniejący porządek. Jednak nie zawsze to się udaje. Wyraźnie widać, że stare metody przewycięzania kryzysów w dzisiejszych realiach już nie działają. Szczególnym momentem przełomowym w istnieniu i funkcjonowaniu UE niewątpliwie można nazwać referendum w czerwcu 2016 roku w sprawie wystąpienia Wielkiej Brytanii z UE (tzw. Brexit).

Referendum w sprawie Brexitu bez wątpienia wywarło wpływ nie tylko na funkcjonowanie Unii Europejskiej, ale również i na współpracę rosyjsko-unijną. W rozwoju tych relacji od zawsze są charakterystyczne wzloty i upadki. W ostatnich czasach w stosunkach rosyjsko-unijnych powstaje zbyt wiele problemów – więcej, niż kiedykolwiek. W europejskim dyskursie medialnym i politycznym Rosja coraz częściej jest przedstawiana jako „główne zagrożenie” dla Unii Europejskiej. Wyniki Brexitu wywołały m.in. falę wypowiedzi europejskich polityków, oskarżających Rosję o ingerencję w referendum. Zintensyfikowała się debata na temat rosyjskiego zagrożenia cybernetycznego dla Europy (Kazarinova 2017).

Wzajemne relacje Rosja-UE pogarsza fakt, że trudności napotymane w ramach współpracy między Moskwą a Brukselą, są wykorzystywane przez różne siły polityczne. W rezultacie kwestie trudne coraz częściej stają się przedmiotem spekulacji politycznych. W świadomości społecznej powstają uprzedzenia, klisze i stereotypy, jednostronne przedstawiające relacje między Rosją i UE (Ėntin 2007).

Temat przyszłego funkcjonowania Unii Europejskiej po referendum w Wielkiej Brytanii cieszy się dużym zainteresowaniem wśród rosyjskich badaczy. Powstały liczne publikacje naukowe i opinie eksperckie dotyczące tej tematyki. Rosyjscy naukowcy poświęcają dużo uwagi problematyce kryzysów w Unii Europejskiej. Na przykład, Tatiana Romanova, wiodąca badaczka w Centrum Kompleksowych Studiów Europejskich i Międzynarodowych (ros.: *Центр комплексных европейских и международных исследований*), wyszczególnia „pięć wrażliwych punktów w UE”, wśród których znajdują się kryzysy wewnętrznego przywództwa politycznego i solidarności, stabilności wspólnej waluty i wzrostu gospodarczego, przywództwa normatywnego, zagrożenia migracyjnego i terrorystycznego oraz kryzys legitymizacji. Z kolei Nikołaj Kaveshnikov, wiodący pracownik naukowy Instytutu Europy, Rosyjskiej Akademii Nauk (RAN) oraz ekspert Rosyjskiej Rady ds. Zagranicznych, przedstawia cztery możliwe scenariusze rozwoju integracji europejskiej, z których, zdaniem naukowca, najbardziej prawdopodobnym może być połączenie strategii konsolidacji i elastycznej integracji (Kaveshnikov 2016a). Interesujące jest to, że obaj ww. autorzy, podobnie jak Timofej Bordachev, rosyjski ekspert w sferze stosunków

międzynarodowych¹, zwiastują wzrost i przywództwo Niemiec, zdolnych do określenia polityki strefy euro i całej UE (Bordachev, Kazakova 2017: s. 23).

Celem artykułu jest przedstawienie, analiza oraz porównanie opinii i ocen powstałych w środowisku eksperckim i naukowym w Rosji na temat przyszłości Unii Europejskiej po Brexicie. Także podejmuje się próby znalezienia odpowiedzi na pytanie, jaką przyszłość dla stosunków rosyjsko-unijnych przewidują rosyjscy badacze i eksperci.

W artykule postawiono następującą hipotezę: Brexit stworzył warunki dla zmiany ról Unii Europejskiej oraz Rosji na scenie międzynarodowej. W trakcie pisania artykułu zostały wykorzystane kolejne metody badawcze: analiza danych zastanych (*Desk Research*), analiza krytyczna, metoda komparatystyczna oraz analiza dyskursu medialnego.

Miejsce i rola Unii Europejskiej po Brexicie

Referendum w sprawie wystąpienia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej odbyło się 23 czerwca 2016 roku. Jego szokujące dla wielu osób wyniki niewątpliwie uwypukliły wszystkie systemowe defekty systemu politycznego i instytucjonalnego Unii Europejskiej. Wśród głównych wad systemowych można wyróżnić brak długoterminowego wspólnego celu integracji, który wspierałyby wszystkie podmioty, brak wizji przyszłości oraz niezdolność do zapewnienia wymaganego poziomu legitymizacji systemu przy jednoczesnym braku głęboko zakorzenionej tożsamości europejskiej. Szczególnie należy podkreślić niewystarczającą skuteczność obecnego zarządzania. Struktury zarządzające Unią Europejską obecnie są postrzegane jako instytucje, które trzymają się z daleka od zwykłych ludzi. Na obecny kryzys duży wpływ ma także nadmierna ekspansja członkostwa, w wyniku której w UE jest zbyt wiele krajów, różniących się znacznie pod względem "podstawowych cech oraz priorytetów politycznych i gospodarczych" (Kaveshnikov 2016b).

Brexit uwidocznił pewne tendencje obecne w procesie integracji europejskiej. Przede wszystkim jest to wzrost wśród społeczeństwa europejskiego, a w szczególności brytyjskiego, niezadowolenia z elit narodowych, brak elastycznych reakcji na wyzwania oraz brak zdecydowania w podejmowaniu i realizacji decyzji. Zauważalny staje się kryzys charyzmatycznych i silnych przywódców europejskich. Ostateczny wynik referendum odzwierciedlił niezadowolenie obywateli z zależności od „brukselskich biurokratów” oraz z całego udziału państwa w złożonym i wyjątkowo skrupulatnym systemie UE (Ivančenko 2016).

Brexit wykazał, w jakim stopniu cały establishment europejski jest oddzielony od swoich wyborców. Cały wysiłek brytyjskiej i europejskiej elity, mający na celu utrzymać pogląd lub przekonać o celowości kontynuacji członkostwa Wielkiej Brytanii w UE, okazał się bezskuteczny. Wyniki referendum w rzeczywistości odzwierciedliły brak zaufania do instytucji unijnych wśród społeczeństwa brytyjskiego. Zdaniem Fedora Lukianova, przewodniczącego Prezydium Rady Polityki Zagranicznej i Obronnej,² „demo-

¹ Jest m.in. dyrektorem Centrum Kompleksowych Studiów Europejskich i Międzynarodowych.

² Ros.: Совет по внешней и оборонной политике – pozarządowe stowarzyszenie publiczne założone

kratyczna wola zadziałała przeciwko superdemokratycznym, jak się sądzi, instytucjom" (Luk'ánov 2016).

Kolejną tendencją, którą można obecnie zaobserwować, jest stagnacja integracji europejskiej. Kryzysy wewnętrzne, takie jak migracja, wysoki napływ uchodźców, ataki terrorystyczne, kryzys zadłużeniowy w Grecji, kryzys w strefie euro, ujawniły nierównowagę istniejącą w ramach instytucjonalnych UE oraz brak skutecznych rozwiązań tych problemów (Ivančenko 2016). Unia Europejska stała się organizacją bez mesjanistycznego celu, zdolną zarówno do zdobywania nowych kompetencji i nowych członków, jak i do ich utraty. UE zmieniła się w organizację, która musi cały czas udowadniać swoją użyteczność państwom członkowskim, ich elitom i społeczeństwom. Te ostatnie z kolei oceniają teraz UE w oparciu o interesy narodowe, a nie kryteria regulacyjne (Kaveshnikov 2016b).

Poważną konsekwencję dla Unii Europejskiej stanowią także problemy wizerunkowe. Bezprecedensowe w historii integracji europejskiej wycofanie się kraju z członkostwa unijnego spowodowało znaczne pogorszenie reputacji UE. Brexit zakwestionował dalsze procesy pogłębienia i rozszerzenia procesów integracyjnych, w wyniku czego Unia Europejska bardzo potrzebuje nowej strategii rozwoju, sformułowania nowych celów i zadań (Babynina 2016: s. 24).

Wśród innych tendencji należy także wskazać możliwe osłabienie roli Unii Europejskiej na rynku światowym. W Rosji panuje opinia, że utrata drugiej gospodarki unijnej, 17% PKB i udziału Wielkiej Brytanii w ogólnoeuropejskim budżecie znacząco osłabi pozycję UE w światowej gospodarce. Ponadto zerwanie stosunków handlowych i gospodarczych Wielkiej Brytanii z UE będzie miało wpływ na całą Europę. Uważa się, że Niemcy ucierpią z tego najbardziej, ponieważ stracą rynek dla swoich towarów i inwestycji. Według ekspertów straty dla niemieckiej gospodarki mogą wynieść 45 mld euro (Emelina 2017: s. 50).

Wspomniane wyżej zjawiska kryzysowe pokazują, że mechanizmy wprowadzone przez UE nie rozwiązują w pełni dzisiejszych problemów. Niektórzy rosyjscy badacze w związku z tym zwracają szczególną uwagę na możliwość degradacji projektu europejskiego, jeżeli integracja europejska nie przejdzie do nowego etapu swojego rozwoju. „Łepkość” instytucji, tworzenie wielopoziomowego procesu zarządzania i podejmowania decyzji, jego biurokratyzacja prowadzą do pojawienia się wewnętrznych przeszkód do szybkiego reagowania. Jako jedno z możliwych rozwiązań tego problemu można wskazać potrzebę aktualizacji istniejącej politycznej, gospodarczej i ideologiczno-intelektualnej koncepcji integracji europejskiej (Bordachev, Kazakova 2017: s. 29).

Mimo pewnych podziałów poglądowych w rosyjskim środowisku ekspertów istnieje względna zgoda co do prognoz rozwoju wydarzeń. Są one najczęściej następujące: im dłużej będzie trwała niepewność, tym gorsze będą konsekwencje dla wszystkich zaan-

25 lutego 1992 roku w Moskwie przez grupę polityków, liderów stowarzyszeń biznesowych, biznesmenów, przedstawicieli publicznych i państwowych, przedstawicieli ministerstw, kompleksu wojskowo-przemysłowego, nauki i mediów. Misją organizacji jest pomoc w opracowaniu i wdrażaniu strategicznych koncepcji rozwoju Rosji, jej polityki zagranicznej i obronnej, kształtowania państwa rosyjskiego i społeczeństwa obywatelskiego w kraju (więcej na stronie www.svop.ru).

gażowanych podmiotów, i tym więcej będzie bezpośrednich i pośrednich negatywnych wpływów na procesy integracyjne i rynek globalny. Z całą pewnością można stwierdzić, że Brexit stworzył nową rzeczywistość, w której możliwa jest zmiana ról w regionalnych i globalnych procesach niektórych państw, w tym Rosji (Kanevskiy 2016).

W pierwszych miesiącach po referendum brytyjskim w opiniach eksperckich przeważały chaos i pesymizm (które przenikały do mediów i sieci społecznościowych), ale z upływem czasu coraz więcej pojawia się optymistycznych prognoz przyszłości Unii Europejskiej. Rosyjscy badacze i eksperci nadal podkreślają, że Brexit stał się punktem zwrotnym dla dalszego rozwoju integracji UE, że po raz pierwszy w historii unijnej zaistniał precedens do zmniejszenia się Unii. Z drugiej jednak strony, wycofanie się Wielkiej Brytanii jest oceniane jako możliwy impuls do pogłębienia integracji oraz rewizji całego systemu traktatów i instytucji, szczególnie w kwestiach zablokowanych przez Wielką Brytanię (Ivanchenko 2016).

W Rosji wciąż istnieją pewne obawy, że wycofanie się Wielkiej Brytanii z UE może skutkować wzmocnieniem roli NATO jako głównego ogniwa politycznego między Zjednoczonym Królestwem a Europą kontynentalną. Zwiększenie politycznego wpływu NATO jest prawie równoznaczne ze zwiększeniem wpływu Stanów Zjednoczonych. Jest mało prawdopodobne, że będzie to miało pozytywne skutki dla Rosji. Z drugiej jednak strony nie można wykluczyć innego rozwoju wydarzeń. Niektórzy badacze wskazują, że w przyszłości można się spodziewać również wzmocnienia europejskich procesów budowania wojskowego komponentu UE. Teraz, kiedy Wielka Brytania przestaje wpływać na decyzje UE, możliwe jest, że może zostać utworzony nawet Sztab Generalny armii UE, któremu wcześniej sprzeciwiali się Brytyjczycy (Ermakov 2016).

Część rosyjskich analityków zaczyna znów przypominać sobie i podkreślać, że UE pozostaje największą gospodarką na świecie (wraz ze Stanami Zjednoczonymi). Dotacje unijne są nadal głównym źródłem rozwoju technologii i know-how, którymi jest zainteresowana reszta świata. Na przykład analizując wystąpienie Jean-Claude'a Junckera z 14 września 2016 roku, należy zwrócić uwagę m.in. na taką kwestię jak wzrost konkurencyjności międzynarodowej Unii. Europejski biznes odzyskał utraconą pozycję na rynku wewnętrznym i aktywizował ekspansję na zewnątrz. Po światowym kryzysie finansowym i gospodarczym oraz po kryzysie związanym z długiem publicznym została przywrócona stabilność systemu bankowego w Europie. Można optymistycznie założyć, że jeżeli UE odniesie sukces, a państwa członkowskie ponownie poprowadzą ją do przodu według zaplanowanej drogi rozwoju, to ten region ma bardzo duże szanse na wyjście ze wszystkich kryzysów (Ēntin, Ēntina 2016).

Wystąpienie Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej może być postrzegane jako najniższy punkt kryzysu, a zarazem początek kolejnego etapu rozwoju. Podczas negocjacji z Wielką Brytanią UE przyjęła dość twardą, ale nie konfrontacyjną postawę. Wykazata się w tej kwestii rzadką w ostatnich czasach jednością, wspierając wszystkie pozostałe kraje w spornych zagadnieniach. Sytuacja rozwija się w taki sposób (przynajmniej w perspektywie krótko- i średnioterminowej), że „problemy związane z Brexitem są bardziej szkodliwe dla Wielkiej Brytanii niż dla Unii Europejskiej” (Babynina 2018a).

Brexit skutkował także aktualizacją dyskusji wśród liderów unijnych na temat przyszłych sposobów rozwoju UE. Ponadto w 2017 roku państwa członkowskie zdążyły już uzgodnić rozpoczęcie kilku nowych projektów, w szczególności ustanowienie Prokuratury Europejskiej i pierwszej zorganizowanej współpracy w ramach Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony. Oczywiście projektów tych nie można uznać za dowód pełnej jedności w UE, ale dzięki takiej działalności następuje pogłębienie integracji (Babynina 2018b).

Z tego punktu widzenia kurs na utrzymanie osiągniętych zysków, wzmocnienie wewnętrznej spójności i pogłębienie integracji, który obrała Unia Europejska, nie ma innej alternatywy. Wyniki Brexitu tylko potwierdzają tę tezę. Decyzja o wyjściu osłabiła nie tyle pozycję UE, ile przede wszystkim pozycję Wielkiej Brytanii, ponieważ procedura wystąpienia z Unii jest niezwykle trudna: kraj, który ją uruchomił, traci niezmiernie więcej, niż zyskuje (Ētin, Ētina 2018).

Z drugiej strony trzeba także pamiętać, że proces wycofywania się Wielkiej Brytanii z UE potrwa kilka lat, a wyniki referendum nie oznaczają zerwania wszystkich zawartych umów. Z tej perspektywy nie należy się spodziewać w najbliższym czasie jakichkolwiek poważnych zmian w funkcjonowaniu UE. Przedstawiciele Wielkiej Brytanii zostaną wykluczeni z procesów dyskusowania i podejmowania decyzji przez Radę Europejską i Radę Unii Europejskiej wyłącznie w odniesieniu do spraw dotyczących samego Zjednoczonego Królestwa. Potwierdza to m.in. oficjalny komentarz Donalda Tuska do wyników referendum, w którym stwierdził, że wszystkie prawa i obowiązki Wielkiej Brytanii w ramach UE pozostają bez zmian (Latypov 2016).

Niektórzy eksperci i badacze³ wciąż wskazują na możliwą dezintegrację Unii Europejskiej. Jednak istnieje bardzo małe prawdopodobieństwo wystąpienia z UE innych państw. Tylko duża i wysoko rozwinięta gospodarka może z powodzeniem rozwijać się na własną rękę, choć będzie nieuchronnie napotykać trudności z powodu utraty pewnych powiązań z Europą kontynentalną. Zdaniem N. Kaveshnikova „małe państwa (lub duże, ale na średnim poziomie rozwoju) powinny być częścią większej przestrzeni gospodarczej, w przeciwnym razie będą one nieuchronnie tracić swoją konkurencyjność” (Kaveshnikov 2016b).

Wycofanie się Wielkiej Brytanii może znacznie uprościć tworzenie spójnego rdzenia Unii Europejskiej. Po pierwsze, z UE występuje kraj, który tradycyjnie sprzeciwiał się aspiracjom integracyjnym Niemiec i Francji. Po drugie, samym faktem swojej obecności w UE Wielka Brytania, w oparciu o szczególne stosunki z Waszyngtonem, podważała przywództwo Niemiec. Po trzecie, po wycofaniu się Brytanii, ze względu na wszystkie parametry ekonomiczne i polityczne strefa euro staje się dominującą grupą w ramach UE (Kaveshnikov 2016b).

W takiej sytuacji pierwszy poziom sterowania prawdopodobnie pozostanie na osi niemiecko-francuskiej (w obecnej formie lub zostanie przekształcony w trójkąt Niemcy-Francja-Włochy). Drugi poziom składać się będzie z państw założycielskich UE, tj. trójkąta wraz z Beneluksem. Kolosalne doświadczenie współpracy oraz podobna wizja

³ Zob. np.: Fadeeva 2017; Ivanchenko 2017; Neimark 2018 ; Petrakov, Kucheryavaya 2016.

strategicznego kierunku rozwoju UE powinny być wystarczającą podstawą do dogłębnej współpracy. Jednocześnie udział krajów Beneluksu pozwoli odeprzeć krytyczne uwagi na temat przewagi głównych potęg, czyli Niemiec i Francji (Kaveshnikov 2016b).

W powyższym kontekście należy zwrócić także szczególną uwagę na znaczenie państw peryferyjnych UE. Wraz z odejściem Wielkiej Brytanii unijne peryferia będą składać się z małych krajów (z wyjątkiem Polski). Większość z nich ma mniej rozwiniętą gospodarkę, a niektóre mniej stabilny i skuteczny system polityczny. Ponadto większość z nich jest uważana za peryferia dlatego, że nie spełnia kryteriów niezbędnych do przystąpienia do niektórych projektów unijnych. Istnieją pewne obawy, że w procesie wzmacniania centrum, status tych państw będzie coraz bardziej zbliżał się do statusu Norwegii lub Szwajcarii. Te dwa kraje nie są członkami UE oraz nie mają możliwości wpływania na proces decyzyjny, ale muszą dostosowywać się do wymogów ustawodawstwa unijnego, aby pozostać na rynku wewnętrznym i w strefie Schengen (Kaveshnikov 2016a: s. 28).

Przyszłość stosunków rosyjsko-unijnych

Unia Europejska, chociaż i przeżywa poważne kryzysy wewnętrzne, jednak w dalszym ciągu z wąskiej perspektywy ocenia relacje z Rosją i jej rolę w wydarzeniach na kontynencie europejskim. Utratę poczucia rzeczywistości ujawniają oświadczenia urzędników państwowych dotyczące „zwycięstwa Rosji” w referendum brytyjskim (Rossiâ zhdet 2017). W europejskim dyskursie politycznym i medialnym stosunek Rosji do wydarzeń w UE jest odbierany jako wskaźnik „sukcesu procesów europejskich”. Antyrosyjska retoryka staje się dominującą w promowaniu rozwiązań problemów w stosunkach rosyjsko-unijnych (Ivanchenko 2016).

W Rosji eksperci i naukowcy są przekonani, że Unia Europejska nie przetrwa, jeżeli będzie kontynuować „samobójczą politykę antyrosyjską”. Na przykład, Anatolij Gromyko, wiodący rosyjski europeista, przestrzega przed zbliżającym się końcem „marzenia europejskiego” (nawiązanie do wyrazu „*American dream*”), do którego może dojść, jeżeli Europa nie podejmie żadnych kroków w kierunku zmian (Gromyko 2017).

W najbliższym czasie stosunki rosyjsko-unijne oczekuje okres stagnacji. Uważa się, że jest on rezultatem tego, że UE sama doprowadziła te relacje do impasu, ponieważ „związała zniesienie sankcji wobec Rosji z realizacją porozumienia w sprawie uregulowania sytuacji na wschodzie Ukrainy. A teraz nie wie, jak wydostać się z tej sytuacji” (ES i Rossiâ 2018).

Interesujące jest to, że wielu czołowych zachodnich polityków, którzy poparli tzw. „kampanię In”⁴ w ramach Brexitu, w tym David Cameron, powiedzieli, że Moskwa jako pierwsza skorzysta z wyjścia Wielkiej Brytanii i osłabienia Unii Europejskiej. Ten dość słaby z racjonalnego punktu widzenia argument prawdopodobnie był próbą znalezienia najprostszej odpowiedzi na pytanie, dlaczego wyjście z UE jest złe (Kanevskiy 2016).

Skutki Brexitu dla Rosji będą najprawdopodobniej miały charakter pośredni i krótko-

⁴ Tzn. kampania popierająca pozostanie Wielkiej Brytanii w Unii Europejskiej.

terminowy. W tym zakresie najczęściej są wymieniane wahania na rynkach surowców oraz wahania kursów walut. Istnieje także prawdopodobieństwo, że niektóre duże firmy rosyjskie, tradycyjnie handlujące na Londyńskiej Giełdzie Papierów Wartościowych, będą chciały uniknąć niestabilności finansowej i zawiesić handel lub sprzedać część aktywów (Kanevskiy 2016).

Jeśli chodzi o przedłużenie lub stopniową likwidację antyrosyjskich sankcji, Brexit prawdopodobnie odegra pewną rolę, ale nie będzie miał decydującego znaczenia, ponieważ decyzje w tej sprawie są podejmowane przez państwa członkowskie jednogłośnie. Nawet bez głosu Wielkiej Brytanii, w instytucjach europejskich pojawią się inne kraje gotowe do zajęcia twardej postawy wobec Rosji (Kanevskiy 2016).

Przeprowadzona analiza dyskursu pokazuje, iż wiele osób w Rosji jest jednak przekonanych, że Brexit na dłuższą metę może w jakiś, w tym pozytywny, sposób wpłynąć na stosunki rosyjsko-unijne. Na przykład, istnieje taki pogląd, że wraz z wycofaniem się Wielkiej Brytanii z UE i rosnącym izolacjonizmem Stanów Zjednoczonych, Rosja ma szansę na odegranie znaczącej roli w procesie integracji europejskiej. W związku z tym Rosja mogłaby spróbować wykorzystać tę sytuację i przejść na politykę długoterminową we wzajemnych relacjach z UE. Trzeba pamiętać o tym, że nie tylko Moskwa jest odpowiedzialna za obecny stan stosunków rosyjsko-unijnych, ale również Bruksela zrobiła niewiele, by te stosunki się rozwijały w pozytywnym kierunku. Tym bardziej, że Rosja przez długi czas wykazywała poparcie dla integracji europejskiej (Inozemcev 2016a).

W takim ujęciu Brexit daje szansę na „restart” stosunków rosyjsko-unijnych, ponieważ pod względem ekonomicznym UE i Rosja są najbardziej komplementarnymi podmiotami na świecie. Zsumowanie potencjałów gospodarczych Unii i Rosji mogłoby rozpocząć nową falę integracji, znacznie mocniejszą niż rozszerzenie UE na kraje Europy Wschodniej i rosyjskie wysiłki stworzenia Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (zob. np. Kinyakin 2016). Z kolei w geopolitycznym aspekcie współpraca UE i Rosji mogłaby stanowić przeciwwagę dla rosnącej pozycji Chin (Inozemcev 2016b).

Obecna sytuacja otwiera także wyjątkową okazję dla Rosji, by przestać myśleć o sobie jako o spadkobiercy jednego z supermocarstw, której zadaniem jest wieczne przeciwstawianie się transatlantyckiemu konkurentowi. Rosja powinna zacząć myśleć o sobie, jako o jednym z czołowych europejskich (a nie globalnych) graczy. Dziś Moskwa znajduje się na rozdrożu: może nadal budować siłę militarną, angażować się w peryferyjne konflikty i stać się siłą, której wszyscy będą unikać. Ale może również spróbować radykalnie zmienić wektor polityki w momencie, gdy partnerzy najmniej się tego spodziewają. Tylko w ten sposób „Rosja mogłaby położyć kres historii swojego długiego XX wieku” (Inozemcev 2016a). Z tego punktu widzenia kluczowym czynnikiem poprawy stosunków między Rosją a Unią Europejską jest zmiana myślenia rosyjskich polityków.

Jednak z drugiej strony, w szerszym kontekście Bruksela nie ma jasnego zrozumienia, jaką politykę należy prowadzić wobec Rosji. Tę tezę potwierdzają niedawne dokumenty polityczne⁵ w tej sprawie: nie zawierają one jednoznacznych wniosków. Wskazują jedynie

⁵ Np. rezolucja w sprawie zwalczania rosyjskiej propagandy w UE (oraz inne podobne rezolucje), Globalna strategia UE w zakresie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa zewnętrznego i in.

na niezwykle trudny proces poszukiwania konsensusu lub planu działania, który zaakceptowałyby wszystkie państwa członkowskie UE (Moshes 2017).

Faktem jest, że każde państwo UE prowadzi swoją własną politykę w relacjach z Rosją, w związku z czym dochodzi do różnic w stanowiskach wobec pewnych kwestii (Moshes 2017). Jednym z podstawowych problemów jest, oczywiście, sprawa ukraińska. Jednak podobnych kwestii, komplikujących stosunki rosyjsko-unijne, pojawia się coraz więcej (na przykład, ostatnia sprawa otrucia Sergeja Skripala i jego córki). W związku z tym jeden z rosyjskich badaczy, Arkadij Moshes⁶, zaproponował trzy scenariusze rozwoju relacji rosyjsko-unijnych.

W pierwszym scenariuszu stosunki rosyjsko-unijne w przyszłości oczekuje stagnacja. Zdaniem A. Moshesa jest on najbardziej prawdopodobny, ponieważ Rosja na razie nie zamierza zmieniać linii swojej polityki wobec UE. Strony będą kontynuować „zarządzanie konfliktami politycznymi i dyplomatycznymi”. Współzależności gospodarcze będą odgrywać pewną stabilizującą rolę. Może jednak dojść do przyspieszenia dywersyfikacji źródeł energii (Moshes 2017).

Według drugiego scenariusza, istnieje szansa na normalizację stosunków rosyjsko-unijnych. Do takiej sytuacji może dojść, jeśli Rosja zrozumie, że obecny impas stopniowo osłabia jej pozycję. Jeżeli jednak Europa jako pierwsza podejmie taką inicjatywę, rezultaty będą co najwyżej przejściowe, ponieważ zwiększy się „mentalność zwycięzcy”, która dziś panuje w świadomości rosyjskich polityków (Moshes 2017).

Nie można wykluczać także pogorszenia się wzajemnych relacji. Jest to trzeci scenariusz rozwoju wzajemnych stosunków. Do porozumienia nie dojdzie, jeśli Rosja nadal będzie postrzegana w Europie jako kraj, który zamierza ingerować w wewnętrzne sprawy państw UE: wpływać na wyniki wyborów, finansować radykalne partie i ruchy, niszczyć europejskie cyberbezpieczeństwo. Z kolei podobny efekt zostanie osiągnięty, jeśli liderzy europejscy będą podejmować działania, które Moskwa uzna za celowe prowokacje (Moshes 2017).

Podsumowanie

Konkludując, rezultaty referendum w sprawie wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej stały się niezwykle, niespodziewanym wydarzeniem dla wielu osób. Rosyjskie środowisko naukowe i eksperckie zostało podzielone w swoich ocenach dalszej przyszłości UE, która nie jest jednoznaczna. Opinie na ten temat obejmują swoim zakresem różne poglądy: od umiarkowanego do radykalnego, od optymistycznego do skrajnie pesymistycznego. Podejścia w Rosji do tej problematyki można podzielić na dwie podstawowe grupy: (1) pesymistyczne, przedstawiające wszystkie słabości UE i prognozujące jej dezintegrację, oraz (2) optymistyczne, odnajdujące plusy dla Unii w powstałej sytuacji.

Z jednej strony istnieje wiele poglądów, według których UE przeżywa poważny i głęboki kryzys tożsamościowy, z którego jeszcze długo nie będzie potrafiła wyjść. Jest on

⁶ Dyrektor programu badawczego nt. Wschodniego sąsiedztwa UE i Rosji w Fińskim Instytucie Stosunków Międzynarodowych.

wynikiem wielu innych kryzysów, które powstawały do tej pory w Unii. Wśród głównych problemów najczęściej wskazuje się brak wspólnego celu integracji, brak solidarności wśród krajów członkowskich, brak wizji przyszłości oraz niezdolność do zapewnienia legitymizacji systemu. Jeżeli UE nie uda się rozwiązać swoich problemów wewnętrznych, to, według najbardziej pesymistycznego scenariusza, może dojść do jej dezintegracji.

Z drugiej zaś strony pojawia się coraz więcej optymistycznych opinii. Rosyjscy badacze i eksperci zaczynają dostrzegać potencjał w UE, który ujawnił się po referendum w Wielkiej Brytanii. Podkreślają, że ta sytuacja może dać impuls do rozwoju i pogłębienia integracji oraz wzmocnienia wewnętrznej spójności. Bez Wielkiej Brytanii istnieje prawdopodobieństwo, że uda się rozwiązać sprawy, które wcześniej były blokowane przez to państwo.

Unia Europejska potrzebuje głębokich przemian, przeformułowania swojego celu, przeglądu zasad, metod i praktyk swojego rozwoju. Obecnie w Rosji aktualne są dyskusje na temat przyszłości UE, w ramach których proponuje się opracowywanie elastycznych projektów, umożliwiających tworzenie różnego rodzaju zaawansowanych grup lub stowarzyszeń na zasadach międzyrządowych.

Brexit niewątpliwie wywarł wpływ na stosunki między Rosją a UE. Przeprowadzona analiza dyskursu wskazuje, iż niektórzy Rosjanie mają nadzieję, że obecna sytuacja może przyczynić się do zniesienia sankcji. Jednak wydaje się, że Unia Europejska będzie dokładała wszelkich starań, aby zademonstrować Rosji i całemu światu swoją spójność, co w rezultacie może skutkować przedłużeniem sankcji.

Stanowiska rosyjskich naukowców i ekspertów co do kwestii wpływu Brexitu na stosunki między Rosją a UE są bardziej do siebie zbliżone, niż te w kwestii przyszłości Unii. Należy także podkreślić, że w Rosji na temat perspektyw współpracy rosyjsko-unijnej istnieje stanowczo mniej analiz i opinii eksperckich. Jednak o przyszłości wzajemnych relacji rosyjscy badacze i eksperci myślą pozytywnie. Jednocześnie zwracają uwagę na to, że kontynuacja przez UE antyrosyjskiej polityki (w tym próby obarczenia Rosji winą za wyniki referendum w Wielkiej Brytanii), może skutkować dalszym narastaniem kryzysu i zwiększeniem się liczby nierozwiązanych problemów. Z drugiej strony trzeba pamiętać, że Rosja również niechętnie podchodzi do zmiany swojej postawy w polityce wobec Unii Europejskiej. Taka sytuacja we wzajemnych relacjach najprawdopodobniej doprowadzi do stagnacji w rozwoju współpracy rosyjsko-unijnej.

Brexit bez wątpienia stworzył podstawy do zmiany ról, które do tej pory odgrywały Unia Europejska i Rosja w środowisku międzynarodowym. Przede wszystkim wymusza on rozpoczęcie wypracowania i wprowadzenia zasadniczych zmian modelu integracji. UE bez Wielkiej Brytanii może zacząć postrzegać siebie już nie jako sojusz atlantycki, lecz przede wszystkim jako kontynentalny, co może wzmocnić budowanie europejskiego komponentu wojskowego oraz wesprzeć zacieśnienie współpracy między państwami członkowskimi. Te zmiany mogą spowodować umocnienie pozycji międzynarodowej Unii, która obecnie w wyniku licznych kryzysów wewnętrznych jest znacznie osłabiona. Unia Europejska ma szansę na stworzenie nowego spójnego rdzenia, który umożliwi dalszy rozwój integracyjny.

Rosja z kolei ma wyjątkową okazję do zmiany sposobu myślenia o sobie jako o spadkobierczyni jednego z supermocarstw i wiecznym przeciwniku transatlantyckiego konkurenta. Radykalna zmiana kierunku polityki i przejście od mentalności zwycięzcy do mentalności sojusznika może zakończyć okres konfliktów w relacjach rosyjsko-unijnych, dzięki czemu Rosja mogłaby stać się istotnym elementem w procesie integracji europejskiej.

Brexit daje Rosji i UE możliwość przemyślenia i odświeżenia wzajemnej współpracy. Jednak w tym celu Unia Europejska również powinna podjąć odpowiednie działania. Musi przede wszystkim zacząć od zmiany postrzegania Rosji: przestać widzieć w każdym wydarzeniu politycznym „rosyjski ślad”. Kolejne bezpodstawne oskarżenia Rosji o ingerencję w politykę państw członkowskich będą skutkować nasileniem się już istniejącego konfliktu, pogorszeniem się relacji oraz pogłębieniem stagnacji (również w rozwoju wewnętrznym).

Stosunki między Rosją i UE ciągle znajdują się na trajektorii konfliktu, nawet jeśli ogólnie cała sytuacja jest pod kontrolą. Nie ma wątpliwości, że im dłużej te relacje będą pozostawać na obecnej drodze, tym więcej wysiłku trzeba będzie podjąć, żeby normalizować wzajemne kontakty. Brexit stwarza możliwości dla podjęcia próby polepszenia współpracy, ale nie z punktu widzenia rzekomo korzystnego dla Moskwy osłabienia Unii Europejskiej. Rozpatrywać je należy z punktu widzenia przeformułowania europejskiej przestrzeni gospodarczej, w której Rosja może wziąć udział na korzystnych dla siebie i dla Europy warunkach.

Valentina Prudskaya – doktorantka na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Zainteresowania badawcze: stosunki polsko-rosyjskie, polityka zagraniczna państw Europy Środkowo-Wschodniej, polityka historyczna, stosunki Rosji z Unią Europejską, mediacja, konflikty międzynarodowe, lobbying. Ostatnio opublikowała artykuły: *Postrzeganie polityki UE wobec Rosji przez młodzież rosyjską na przykładzie Kraju Krasnojarskiego i obwodu irkuckiego po kwietniu 2014 r.*; *Ewolucja instytucji mediacji w Rosji, Rosyjsko-polskie stosunki kulturalne w latach 1991-1999* (Poznań 2017).

Adres e-mail: v.prudskaya@gmail.com

Valentina Prudskaya – a PhD student at the Faculty of Political Science and International Studies, University of Warsaw. Research interests: Polish-Russian relations, foreign policy of Central and East European countries, politics of memory, Russia-EU relations, mediation, international conflicts, lobbying. She authored chapters *Postrzeganie polityki UE wobec Rosji przez młodzież rosyjską na przykładzie Kraju Krasnojarskiego i obwodu irkuckiego po kwietniu 2014 r.*; *Ewolucja instytucji mediacji w Rosji, Rosyjsko-polskie stosunki kulturalne w latach 1991-1999* (Poznań 2017).

E-mail: v.prudskaya@gmail.com

➔ Bibliografia

BABYNINA Lûdmila (2016), *Znachenie Brexit dlâ Evropejskogo soûza*, „Sovremennââ Evropa”, nr 4 (70), <http://www.sov-europe.ru/2016/04-2016.pdf> (20.08.2018).

- BABYNINA Lûdmila (2018a), *Evrosoûz: cherez krizisy*, <http://expert.ru/2018/02/20/evrosoyuz-cher-ez-krizisy/> (29.03.2018).
- BABYNINA Lûdmila (2018b), *Evropeiskii soûz 2018: integratsionnyi process neobratim*, <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/evropeyskiy-soyuz-2018-integratsionnyy-protsess-neobratim/> (15.03.2018).
- BORDACHEV Timofej, KAZAKOVA Anastasiâ (2017), *Sovremennaâ Evropa i nacional'nyj interes Rossii*, „Vestnik MGIMO-Universiteta”, nr 1 (52), <https://cyberleninka.ru/article/v/sovremennaya-evropa-i-natsionalnyy-interes-rossii/> (18.03.2018).
- EMELINA Irina (2017), *Brexit: Britanskoe „net” Evrosoûzu*, <https://cyberleninka.ru/article/v/brexit-britanskoe-net-evrosoyuzu/> (20.03.2018).
- ËNTIN Mark (2007), *Otnosheniâ mezhdû Rossiei i ES: vchera, segodnâ, zavtra*, <http://alleuropolux.org/?p=599> (30.03.2018).
- ËNTIN Mark, ËNTINA Ekaterina (2018), *„Blesk i nishcheta” kontseptsii neopredelennosti*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/-blesk-i-nishcheta-kontseptsii-neopredelennosti/?sphrase_id=9151551 (3.03.2018).
- ËNTIN Mark, ËNTINA Ekaterina (2016), *Zavidnââ... stagnaciâ*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/zavidnaya-stagnatsiya/?sphrase_id=4360643 (3.03.2018).
- ERMAKOV Aleksandr (2016), *Brexit s tochki zreniâ oborony*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/captain-smollet/brexit-s-tochki-zreniya-oborony/?sphrase_id=8276994 (20.03.2018).
- ES I ROSSIÂ – smenitsâ li vektor? (2018), <http://nbj.ru/publs/aktual-naja-tema/2018/01/31/es-i-ros-sija-smenitsja-li-vektor/index.html> (31.03.2018).
- FADEEVA Inna (2017), *Dezintegracionnye processy i budushchee evropejskoj integracii*, „Mezhdunarodny zhurnal prikladnyh i fundamental'nyh issledovanij”, nr 5, <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=11553> (27.03.2018).
- GROMYKO Anatolij (2017), *Umerla li „evropejskaâ mechta”*, „Nezavisimââ gazeta”, http://www.ng.ru/dipkurer/2017-11-13/9_7113_europe.html (27.03.2018).
- INOZEMCEV Vladislav (2016a), *Vozvrashchenie v Evropu: vneshnââ politika Rossii posle Brexit i Trampa*, <https://www.rbc.ru/opinions/politics/14/11/2016/582986a49a7947f978af2fbd> (20.03.2018).
- INOZEMCEV Vladislav (2016b), *Mnenie ob otnosheniâh s Zapadom*, <https://www.rbc.ru/newspaper/2016/11/16/582986a49a7947f978af2fbd> (31.03.2018).
- IVANCHENKO Viktoriâ (2016), *Chto Brexit nam gotovit?* <http://www.picreadi.ru/chto-brexit-nam-gotovit/> (15.03.2018).
- IVANCHENKO Viktoriâ (2017), *Evropeiskii soûz – kuda dalshe?* <http://russiancouncil.ru/blogs/viktoria-ivanchenko/evropeyskiy-soyuz-kuda-dalshe/> (15.03.2018).
- KINYAKIN Andrey (2016), *The Eurasian Economic Union: between co-existence, confrontation and co-operation with the EU*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 10.
- KANEVSKIY Pavel (2016), *Posle „Breksit”: neopredelennaâ novaâ real'nost'*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/posle-breksit-neopredelennaya-novaya-realnost/?sphrase_id=8276994 (15.03.2018).
- KAVESHNIKOV Nikolaj (2016a), *Nekotorye posledstviâ Brexit dlâ razvitiâ Evropejskogo Soûza*, „Vestnik MGIMO-Universiteta”, nr 6 (51), http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/003_kaveshnikovnyu_0.pdf (16.03.2018).

- KAVESHNIKOV Nikolaj (2016b), *Evropejskij Soûz posle Brexit: transformaciâ politiko-institucional'noj sistemy*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/evropeyskiy-soyuz-posle-brex-it-transformatsiya-politiko-inst/?sphrase_id=71549 (15.03.2018).
- KAZARINOVA Dar'â (2017), *Evropa sosredotachivaetsâ*, <https://www.globalaffairs.ru/global-process-es/Evropa-sosredotachivaetsya-19271> (20.08.2018).
- LATYPOV Timur (2016), *Brexit: naskol'ko daleko ujdut bludnyj syn?* http://russiancouncil.ru/blogs/sandbox/31137/?sphrase_id=8276994 (20.03.2018).
- LUK'ÂNOV Fedor (2016), *Evropejskii soûz prevrashchaetsâ v kashu*, http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/evropeyskiy-soyuz-prevrashchaetsya-v-kashu/?sphrase_id=8276994 (16.03.2018).
- MOSHES Arkadij (2017), *Rossiâ i Evrosoûz: tri scenariâ vzaimootnoshenij*, <https://www.rbc.ru/opinions/politics/17/02/2017/58a6b1aega794754db58ae50> (30.03.2018).
- NEIMARK Mark (2018), *Krizis liberal'noj modeli miroporâdka i budušie Evrosoûza*, „Sovremennââ Evropa”, nr 1, http://elibrary.az/docs/jurnal/jrn2018_176.pdf (30.03.2018).
- PETRAKOV Iaroslav, KUCHERYAVAYA Elena V. (2016), *Between failure and success of the integration process: explaining the policy impact (the case of the Fiscal and Energy Unions)*. „Przegląd Europejski”, nr 4 (42).
- ROSSIÂ *zhdet dokazatel'stv „vmeshatel'stva” v referendum po Brexit* (2017), <https://mir24.tv/news/16277856/rossiya-zhdet-dokazatelstv-vmeshatelstva-v-referendum-po-brex-it> (20.03.2018).